

čo „rýchla, t j rýchlo tečúca voda“ Takto možno interpretovať spojenie *bystrá voda* napr. v piesni *Hory, hory* z Kollárovej zbierky *Národné spievanky* (1953, XII, 35) *Nemám člnka ani vesla, / vzala mi ho voda bystrá*. Inak je to v texte piesne *V richtárovej studni* keďže v studni možno sotva očakávať rýchlo tečúcu vodu, z hľadiska súčasného jazykového vedomia treba dať za pravdu V. Marčokovi a jeho konštatovaniu o nereálnosti takéhoto poetického obrazu. Problémom však zostáva, ako potom interpretovať spojenie *bystrá voda*, použité v uvedenom piesňovom kontexte.

Ako určité vysvetlenie možno uviesť, že adjektívum *bystrý* tu vystupuje ako čisto konvenčné, tradičné epiteton, ktoré spolu so substantívom *voda* vytvára tradičnú formulu (populárnejšie povedané, z hľadiska folklórnej poetiky sa „patrí“, aby voda bola *bystrá*), ktorá vo verši plní aj dôležitú metrico-organizačnú funkciu, preto sa môže zdať, že sémantika adjektíva *bystrý* je tu sekundárna a netreba jej venovať pozornosť. Skutočnosť je však zložitejšia. Podľa nášho názoru možno predpokladať, že ustálenie adjektíva *bystrý* vo funkcii tradičného epiteta spoluvytvárajúceho formulu *bystrá voda* je zrejme výsledkom dlhodobého vývoja, nemožno vylúčiť, že na začiatku tohto vývoja malo adjektívum *bystrý* inú sémantickú štruktúru ako v súčasnosti — pripomeňme si v tejto súvislosti konštatovanie poľského lingvistu J. Adamowského (1974, s. 65), podľa ktorého sa v tradičných formulách ľudových piesní zachovávajú rôzne archaizmy, a preto si „opis folklórnych formúl vyžaduje širšie zohľadnenie výskumov v oblasti historickej jazykovedy“. Preto možno predpokladať, že v uvedenom kontexte si adjektívum *bystrý* mohlo zachovať význam, ktorý malo v starších obdobiach vývinu slovenčiny. Podľa údajov *Historického slovníka slovenského jazyka* [HSSJ] (I, s. 150) sa však sémantická štruktúra adjektíva *bystrý* v starej slovenčine neodlišovala od súčasného stavu. Aj Anton Bernolák (I, s. 76) pozná adjektívum *bystrý* iba vo významoch 1. *celer, velox, agilis* (s exemplifikáciou „*zelení Wtšek, bistrá Wodička etc.*“), 2. *acer, acutus*.

3. Zdá sa však, že folklórny materiál poskytuje doklady aj na ďalší význam adjektíva *bystrý*. Uvedme v tejto súvislosti text zaklínania, ktoré dievčatá odriekali pri naberaní vody z brodov na Luciu, Štedrý deň a na Veľký piatok (Melicherčík, 1959, s. 55–56)

*Vítaj, zavítaj,
má milá čistá,
vodička bystrá!
Berem ťa, vodička čistá,
od pána Ježiša Krista,
od Jordána mesta.*

Naberaná voda sa oslovuje ako *vodička bystrá* i ako *vodička čistá* — nie je vylúčené, že adjektíva *bystrá* a *čistá* tu vystupujú ako synonymá, t j adjek-

tívum *bystrý* tu má význam „čistý“. Predpokladajúc takýto význam adjektíva *bystrý*, možno adekvátnejšie interpretovať piesňové motívy „kalenia bystrej vody“, porov. napr. v piesni *Zaleteli husi* (Kollár, 1953, VI, 271) *Zaleteli husi, zaleteli v roce, / zakalili vodu na bystrom potoce* (nejde o kalenie rýchlo tečúcej vody, ale o kalenie čistej vody). Takisto možno vysloviť hypotézu, že „v richtárovej studni bystrá voda“ bola čistou vodou, rovnakú pravdivostnú hodnotu má však aj hypotéza, podľa ktorej motív „bystrej vody v studni“ mohol vzniknúť až v období, keď sa spojenie *bystrá voda* už stalo tradičnou formulou. Predpoklad, že adjektívum *bystrý* malo v starších obdobiach vývinu slovenčiny aj význam „čistý (o vode)“, treba preto ďalej verifikovať.

Zaujímavé poznatky pri verifikácii uvedeného predpokladu prinieslo porovnanie so stavom v súčasných slovenských nárečiach (o tomto postupe lexikálno-sémantickej rekonštrukcie porov. Blanár, 1984, s. 72, 92 n.) *Slovník slovenských nárečí* (tlačové podklady v JÚLŠ SAV, I, s. 191, s. v *bystrý*) význam „čistý (o vode)“ neuvádza, jednoznačné doklady na takýto význam sa nám nepodarilo nájsť ani v kartotéke slovníka. Je zaujímavé, že význam „čistý (o vode)“ zaznamenal v druhej polovici 60. rokov A. Habovštiak v obci Krivá (okres Dolný Kubín) pri zisťovaní sémantiky kontinuantu praslov. **bystrǝ* v rámci realizácie *Dotazníka Slovenského jazykového atlasu* (porov. *Voprosnik*, s. 214, otázka č. 3242) v ostatných skúmaných obciach tento význam nebol zaznamenaný.¹ Takéto reziduálne zachovanie uvedeného významu podľa nášho názoru iba potvrdzuje jeho archaický charakter.

4. Slovenské adjektívum *bystrý* je kontinuantom praslov. **bystrǝ*, ktoré sa podľa „v súčasnosti najrozšírenejšej etymológie“ (*Etymologičeskij slovar slavjanskich jazykov* [ESSJ], III, s. 154) pokladá za príbuzné so staroislandským *bysia* „vytekať s veľkou silou, valiť sa“, švédskym *busa* „valiť sa“, východofrízskym *būsterig* „búrlivý“ (ESSJ, III, s. 154, *Słownik prasłowiański* [SP], I, s. 481). Pôvodný význam praslov. **bystrǝ* sa rekonštruuje ako „búrlivo sa pohybujúci dopredu, rýchlo plynúci, o rieke, potoku“ (SP, I, s. 481), prenesením významu na duševnú sféru („o duševní činnosti 'rychlý' = 'rychle uvažujúci'“, *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* [ESJS], s. 88) sa na jeho základe vyvinul význam typu „rýchlo chápujúci, dôvtipný atď.“ Kontinuanty praslov. **bystrǝ* v uvedených významoch sú známe takmer zo všetkých slovenských jazykov (porov. materiál uvedený v ESSJ i SP s. v **bystrǝ*); kontinuanty s významom „čistý (o vode)“ sú okrem slovenčiny známe aj v južných slovenských jazykoch a v dolnej lužickej srbčine, poľské *bystry* sa v takomto význame vyskytuje ako archaizmus v ľudovej poézii (Bartmiński, 1973, s. 286). Aký je vzťah významov „rýchly“ a „čistý

¹ Za upozornenie na materiál *Dotazníka Slovenského jazykového atlasu* ďakujem kolegyni prof. fil. A. Ferenčíkovej, CSc.